

Komentář k edici

1) Zápis skladby *Kterak Židé mučili Boží tělo* a její kodikologický kontext
 Ve fondech Knihovny Národního muzea v Praze je uložen rukopis se signaturou V B 24 datovaný F. M. Bartošem (BARROŠ 1926: 252–253) do druhé poloviny 15. století, s jistotou však můžeme tvrdit, že vznikl po roce 1470.⁴³ Kodex čítající víc jak dvě stě listů obsahuje deset staročeských textů psaných na papíře spřežkovým pravopisem jednou písařskou rukou. Rukopis je psán jedním typem písma, a to bastardou bez výraznějších kaligrafických ozdob. O provenienci rukopisu bohužel nic nevíme, kniha se dostala do sbírek muzea z knihovny rytířů z Neuberka, pražské měšťanské rodiny nobilitované v roce 1760, která knižními donacemi podpořila vznik Národního muzea.

Kromě *Kroniky české Přibíka Pulkavy z Radenína*, školního mistra od sv. Jiljí v Praze, kterou známe z minimálně 40 latinských, staročeských a středohornoněmeckých rukopisů (srov. BLÁHOVÁ 1987: 572–580), se v něm nachází *Nota od pana Viléma Zajíce*, žánrově některými badateli charakterizovaná jako veršovaná kázání (srov. LEHÁR 1990: 299). Za touto skladbou následuje námi rozebíraný veršovaný text o znesvěcení hostie v Pulkau, za níž jsou vepsané *Staré letopisy z let 1376–1470*. Za tzv. *Konstantinovou donací* (*Majestát císaře Konstantýna*) se nachází krátká prozaická skladba *Epistula Lentuli* s incipitem „Tuto dole vypisuje se postava a tvárnost Pána našeho Ježíše“. Rukopis uzavírají čtyři texty, jejichž autorem je císař Karel IV., a to staročeský překlad panovníkova životopisu (*Vita Caroli*), morality (výbor z Karlových *Moralitates*) a korunovační řád českých králů a královen (*Řád korunování krále českého a Řád na požehnání králové*).

Skladbu *Kterak Židé mučili Boží tělo* umístil písař na folia 124^v až 126^f. Název básně je vyveden jako rubrika, zbytek je psán černým inkoustem, některá místa v textu, která akcentují dogmatické pasáže týkající se eucharistie, písař podtrhl červenou linkou, jíž označujeme v naší edici tučným písmem. V rukopisné podobě použil skriptor několik ligatur, které v transkripci rozepisujeme. Na f. 125^v se nad středověkým textem nachází raněnovověká marginální poznámka psaná kurentem: „Die losen Juden: heillige Sacramenth Erschrecklich: damit Vmbgang.“⁴⁴ Báseň, přestože ji známe jen z výše zmíněného rukopisu z 15. století a z jeho o málo starší předlohy (viz níže), bezpochyby vznikla ve 14. století.

2) Zachování skladby

Veršovaná skladba *Kterak Židé mučili Boží tělo* se zachovala pouze ve dvou zápisech, a to mladším, jehož transkribovanou edici zde uvádíme vůbec poprvé, a starším, jehož transliteraci připravil pro *Listy filologické* Jan Gebauer (GE-

⁴³ Rukopis musel zcela jistě vzniknout po roce 1470, neboť tímto datem (f. 156^v: „M CCCC L XX“) končí *Staré letopisy*.

⁴⁴ U slova *losen* se možná jedná o písařskou chybu, nabízí se zde adjektivum *bosen*: „Zlí židé: odporné zacházení se svátostí oltářní“. Za pomoc s tímto textem děkuji Janu Kvapilovi z ÚČL AV ČR.

BAUER 1884: 305–308). Starší verze se pod názvem *Od Božieho těla* nachází na foliích 124^r–126^r v litoměřickém rukopisu *Pulkavovy kroniky*, který byl od roku 1949 až do roku 1999 pokládán za ztracený (srov. BLÁHOVÁ 1987: 579; LEHÁR 1990: 298; SVOBODOVÁ 2000: 93). V současnosti je kodex na základě deponátní smlouvy uložen ve Státním oblastním archivu Litoměřice a jeho majitelem je litoměřické biskupství.⁴⁵

Litoměřický rukopis obsahuje stejně jako rukopis Národního muzea deset skladeb psaných však čtyřmi písaři. Nejstarší část kodexu vznikla v roce 1466 (písařská ruka A), nejmladší po roce 1470 (písařská ruka B, C, D). Muzejní rukopis je s vysokou pravděpodobností opisem kodexu z Litoměřic, zachovává stejné pořadí textů a liší se pouze v některých ryzkových úpravách. Báseň *Od Božieho těla* byla zapsána do litoměřického rukopisu stejnou písařskou rukou (A) jako jeho první dvě skladby – *Pulkavova kronika* a *Nota od pana Viléma Zajicece*. Písařem nejstarší části byl Johann Tschaudermann z broumovské měšťanské rodiny, jenž si skladby opsal pro svou vlastní knihovnu a který dle dodatku k *Pulkavově kronice* na f. 124^r dokončil své dílo 7. června 1466. Námi editovaná báseň se od starší předlohy liší pouze změnou několika slov a odstraněním většiny archaických aoristů (srov. SVOBODOVÁ 2000: 93–117).⁴⁶

Z *Litoměřického rukopisu*, jenž byl v druhé polovině 18. století v majetku litoměřického biskupa Emanuela Arnošta hraběte z Valdštejna, vycházel rovněž první editor *Pulkavovy kroniky*, piarista a biskupův přítel Gelasius Dobner, který roku 1779 v oddíle *Tres continuatores Pulkavae* čtvrtého svazku svých *Monumenta Historica Bohemiae* vydal pod titulem *De Corpore Christi* i báseň *Od Božieho těla*. Dobner přeložil skladbu do latiny a převedl z veršů do prózy. Vlastní jména odstranil a nahradil obecným pojmenováním, některé nejasné verše spojil v sémanticky jednoznačnější souvětí, popřípadě zcela odstranil některé nesrozumitelné pasáže (např. „Kačka, jedna chromá dívka / Ancilla quaedam clauda“; „Marchad z síně kročil jako z stieně / Interim exiens ex domo hebreá calcauit pedibus locum istum“ apod. [DOBNER 1779: 138–139]).

3) Inspirační zdroje a intertextové vazby

O profanaci hostie, která se měla odehrát o Velikonocích (či krátce po nich) roku 1338 v dolnorakouském městě Pulkau a jež vedla k pobíjení židovského obyvatelstva v sousedních regionech, se zachovalo několik historiografických, teologických a diplomatických textů zejména rakouské a české provenience.⁴⁷ Jediným narativním pramenem o událostech v Pulkau je také vyobrazení tzv. „Hostienschändung“ na korpusu predely kostela Boží krve v Pulkau. Vy-

⁴⁵ Litoměřickému biskupství věnoval rukopis antikvář Jan Placák. Za informace o osudech a současném umístění *Litoměřického rukopisu* děkuji Miladě Svobodové.

⁴⁶ Např. *Muzejní rukopis*: „Nalezli, ano mrva leží, tu odjali, | krev svatú na oplatce uzřeli, | to vidění je oba rozkvílí“. *Litoměřický rukopis*: „Nalezli, ano mrva leží, tu otjichu, | krev svatú na oplatcě uzřiechu, | to vidění je obu rozkvíli“.

⁴⁷ Papežské listiny vztahující se k případu byly vystaveny ve francouzském Avignonu.

soce kvalitní, pozdněgotický oltářní retábl z let 1515–1525 je dílem tzv. Dunajské školy a nachází se na místě, kde byla již roku 1396 vystavěna kaple stejného patrocinia (HÖRING 2007: 205–206).

Všechny doposud známé zprávy o pulkavském případě jsou prozaické, a česká báseň *Kterak Židé mučili Boží tělo* (stejně jako její starší verze *Od Božieho těla*) je tedy unikátem. Jelikož je tato veršovaná skladba neinformovanější ze všech známých textů o kauze v Pulkau, nelze vyloučit, že měla latinskou předlohu (srov. pozn. 48). Pokud je tato skladba původní, musel její autor znát dnes již neznámou legendu o znesvěcení hostie v Pulkau, anebo detaily doplňovat z neznámých zdrojů či z „Hostienlegende“ vztahující se k jiné kauze (více viz níže).

Znesvěcení hostie v Pulkau a především protižidovské bouře s výčtem měst, ve kterých k nim došlo, stručně zmiňují tzv. *Annales Zwetlenses*, jež vznikly v cisterciáckém opatství Zwettl v Dolním Rakousku (WATTENBACH 1851c: 683; BRUGGER – WIEDL 2005: č. 434). Analista datuje vraždění Židů v Pulkau, Zwettlu, Retzu, Klosterneuburgu, Hornu, Eggenburgu a Znojmě k roku 1338 kolem svátku sv. Jiří (24. dubna). K samotnému znesvěcení hostie pak mělo dojít o velikonočních svátcích, na které tentýž rok připadl i židovský svátek Pesach (12. dubna).⁴⁸

Seznam zničených židovských obcí doplňuje jediný hebrejský pramen, tzv. *Norimberská pamětní kniha* (*Martyrologium des Nürnberger Memorbuches*). Kromě výše uvedených měst došlo k protižidovským nepokojům na rakouské straně v městech Raabs, Falkenstein, Hadersdorf am Kamp, Gars, Rastenfeld, Mistelbach, Weiten, Emmersdorf, Tulln, Langenlois, St. Pölten, Passau, Villach, Laa a Drosendorf. Na Moravě pak ve Valticích, Hrádku u Znojma, Jemnici, Vratečině, Třebíči a v Moravských Budějovicích, v Čechách pak v Čáslavi, Libiši, Příchovicích a Jindřichově Hradci (BRUGGER – WIEDL 2005: č. 455; WIEDL 2010: 1).

Marginální záznam o pulkavském hanobení eucharistie nalezneme ve sbírce kázání z dolnorakouského benediktinského opatství v Göttweigu, jehož rukopis je zachován z 15. století (BRUGGER – WIEDL 2005: č. 436; RUBIN 1999: 68).⁴⁹ O událostech se jednou větou zmiňuje tzv. *Continuatio Mellicensis* z benediktinského opatství v Melku (WATTENBACH 1851a: 512; BRUGGER – WIEDL 2005: č. 448), stručný je i záznam zachovaný ve dvou rukopisných variantách, tzv. *Continuatio Novimontensis* z cisterciáckého opatství v Neuburgu v Horním Štýrsku (WATTENBACH 1851b: 671; BRUGGER – WIEDL 2005: č. 449).

Obširnější zprávy přinášejí tři latinsky píšící kronikáři. Prvním je Johann von Viktring (kol. 1270–1347), opat cisterciáckého kláštera ve Viktringu v Korutanech, který sepsal svou kroniku na příkaz vévody Albrechta II. Habsbur-

⁴⁸ Podobně tomu bylo i u pražského pogromu roku 1389, kdy připadly křesťanské a židovské svátky na stejná data – tato skutečnost umocnila i zvýšené rituální napětí, které často vedlo k vzájemným výtržnostem.

⁴⁹ M. Rubinová mylně pokládá opatství za cisterciácké.

ského (1298–1358) (BRUGGER – WIEDL 2005: č. 450; WIEDL 2010: 3). Jedinečnou zprávou o znesvěcení hostie v Pulkau, která relativizuje údajnou vinu Židů a je jedním ze vzácných dokladů středověkého skepticismu k obviňování a pronásledování této marginální skupiny, přináší františkán Johann von Winterthur (kol. 1300–1348/1349). Autor kroniky zpochybňuje události v Pulkau a tvrdí, že zkrvavenou hostii podstrčil Židům místní podvodný kněz, který chtěl ve městě založit božítělové poutní místo, a získat tak bohatství židovské komunity. Kronikářský záznam však pravděpodobně kompiluje dohromady dvě události: a to v Pulkau a pak v Korneuburgu, kde roku 1305 k takovému podvodu skutečně došlo (BRUGGER – WIEDL 2005: č. 452; WIEDL 2010: 3; srov. RUBIN 1999: 57–65). Třetí historiografickou zprávou o protižidovských bouřích roku 1338 je kronika Heinricha Truchseß von Dissenhofen (1300/1303–1376), vyslanec rakouského vévody na papežském dvoře v Avignonu, který zde však podává jen obecné informace (BRUGGER – WIEDL 2005: č. 454; WIEDL 2010: 3).

V neposlední řadě o událostech hovoří teologický traktát bamberského mistra teologie a kanovníka Friedricha (BRUGGER – WIEDL 2005: č. 456) a diplomatický materiál, která vzešel z papežské kanceláře v Avignonu. Papež Benedikt XII. se v listu dotazuje pasovského biskupa Albrechta II. von Sachsen-Wittenberg († 1342) na kauzu znesvěcení hostie v Pulkau a v Linzi a žádá o jejich přešetření a o výsledku následně informuje rakouského vévodu Albrechta II. Habsburského (1298–1358) (IBID.: č. 442–443; WIEDL 2010: 6).

Pronásledování židovského obyvatelstva roku 1338 zmiňují rovněž čeští kronikáři Karla IV., a to zejména proto, že se masakry Židů rozšířily i za hranice rakouského vévodství do dominia Lucemburků. Církevní hodnostář působící v blízkosti pražské kapituly František Pražský († 1362) ve dvanácté kapitole třetí knihy své latinské kroniky, jež jako její druhá recenze dedikovaná císaři vznikla asi v letech 1353–1354, vypráví hned o několika eucharistických zázracích, které se měly odehrát v Českých zemích roku 1338. Autor mimo jiné tvrdí, že téhož roku došlo k znesvěcení hostie v Kouřimi, jež vedlo k pronásledování: „Unde miseri judaei in regno Boemiae et in aliis terris ferro et igne variisque modis fuerunt interempti et mirum est, quod de corporibus eorum, dum vulnerarentur aut mutilarentur, sanguis non emanavit. / Proto byli bídní Židé v Království českém i v jiných zemích zabíjeni ohněm a mečem a různými způsoby. A je divné, že z jejich těl, když byla vystavena ranám a mučena, prý nevytékala krev.“ Ihned za touto událostí následuje zmínka o hanobení eucharistie v Pulkau (BLÁHOVÁ 1987: 128; BRUGGER – WIEDL 2005: č. 453; srov. J. SOUKUP 1907: 2).

Beneš Krabice z Weitmile († 1375) ve třetí knize své *Kroniky Pražského kostela* sice nezmiňuje události v Rakousku, ale přebírá od Františka Pražského informace o kouřimském znesvěcení, jež mělo zapříčinit pobíjení Židů „in omnibus partibus / ve všech krajích“ (BLÁHOVÁ 1987: 203; srov. J. SOUKUP 1907: 2). V Neplachově stručném sepsání *Kroniky římské a české* čteme: „AD. MCCCXXXVIII iudei per totam Boemiam, Moraviam et Austriam eciam cum uxoribus et infantibus in cunabulis occiduntur, et mirabile contigit, quod

de nullo judeo sanguis emanavit, sed omnes sine sanguinis effusione mortui sunt. Judei eciam propter hostiam inventam in Pulka in multis locis deleti fuerunt. / Léta Páně 1338. Židé v celých Čechách, na Moravě a v Rakousku byli pobiti i s manželkami a dětmi v kolébkách. Podivuhodné bylo, že z žádného Žida netekla krev, ale všichni zemřeli bez prolítí krve. Mnohde byli Židé hubeni také kvůli hostii nalezené v Pulce“ (BLÁHOVÁ 1987: 548; BRUGGER – WIEDL 2005: č. 451; srov. J. SOUKUP 1907: 1–2). Jan Neplach, opat benediktinského kláštera v Opatovicích (1322–1371), staví podobně jako František Pražský vedle sebe události v Kouřimi a v Pulkau, a dává je tak do nepřímé souvislosti. K údajím o kouřimském znesvěcení hostie je ovšem nutné přistupovat s velikou opatrností – jednak kronikáři Karlovy doby od sebe jednotlivé události automaticky opisovali, a nelze tudíž brát vážně, objevuje-li se tato informace ve více kronikách, jednak o této události nemáme žádné jiné zprávy. Protižidovské nepokoje konce třicátých let v Českých zemích souvisejí spíše s kauzou v Pulkau, odkud se přelily do okolních krajin.

4) Žánrová a tematická charakteristika skladby

Skladbu *Kterak Židé mučili Boží tělo* dal poprvé do souvislosti s událostmi v Pulkau středoškolský profesor a regionální historik Jan Soukup, který nezpochybňuje autenticitu kouřimské aféry a snaží se ji naopak chronologicky zařadit, domníváje se, že pulkavská kauza předchází znesvěcení eucharistie v Kouřimi. Soukup pokládal báseň za současnou a původní a charakterizoval ji jako rýmované noviny. Nelze vyloučit, že skladba mohla mít i takovouto funkci, avšak vzhledem k povaze středověkého písemnictví a s přihlédnutím k veršované formě, jež obvykle odkazuje k obecným hodnotám, nepokládám toto žánrové zařazení za přesné.

Vedle genologické charakteristiky textu upozorňuje Soukup na několik detailů, které neznáme z žádných jiných pramenů (jako např. jméno chromé dívky, jež byla účastna eucharistického zázraku; podrobný popis odhalení údajného rouhání Židů; zmínka o procesí se zázračnou hostií apod.). Tyto podrobnosti vedly Soukupa k názoru, že skladatel básně mohl být jedním z poutníků do Pulkau a že zaznamenal to, co slyšel přímo na místě. Na základě latinské zprávy o požáru v židovském městě 13. května 1338 zaznamenané v explicitu k rukopisné Bibli pak vyvodil, že protižidovské bouře zasáhly i samotnou Prahu (J. SOUKUP 1907: 1–8). K Soukupovým soudům, jakkoli inspirativním, je však nutno přistupovat s kritickým odstupem a bylo by je potřeba podepřít i jinými zprávami, jež by potvrdily hodnověrnost kouřimské aféry (jíž datuje 9./10. květnem), popřípadě verifikovaly tvrzení, že krvavé nepokoje postihly i jednu z nejvýznamnějších středověkých židovských obcí – pražskou kehillu. Absence jakýchkoli zpráv o pogromu v Praze roku 1338 (ať latinských, či hebrejských) tento názor relativizuje.

Jině žánrové zařazení nabídl Jan Lehár, jenž pokládal báseň *Kterak Židé mučili Boží tělo* za veršované kázání (srov. LEHÁR 1990: 299). Nelze popřít, že tato

skladba úzce souvisí se středověkým kazatelstvím, domnívám se však, že Lehárem navržená genologická charakteristika není zcela výstižná. Tato báseň je spíše eucharistickým zázračným příběhem – božítelovým nedramatickým miráklem, jež mohl sloužit jako exemplum, a to nejen v kazatelské literatuře.

Žánrové a formální rozpětí středověkých skladeb o Židech a hanobení hostií je v evropském kontextu velice rozmanité. V době, kdy byla námi rozebíraná báseň vepsána do rukopisu, mohli ji její recipienti vnímat v souvislosti s texty, které obsahovaly tzv. „Host Desecration Narrative“, který je souborem celé řady topoi, jež se utvářela od zaznamenání prvního případu znesvěcené hostie (*De miraculo hostiae a Iudaeo Parisiis anno Domini MCCXC multis ignominii affectae*), k němuž mělo dojít roku 1290 v Paříži, a pronikala do vyprávění o zázračných hostiích a Židech až do raného novověku (srov. RUBIN 1999: 40–48). Inspiračním modelem byly bezesporu i texty, které se s příběhy o znesvěcených hostiích často kryjí a zobrazují tzv. „Holy Week Violence“, jež úzce souvisí s velikonočním ritualizovaným násilím a tzv. „*risus paschalis*“ (srov. STEINOVÁ 2010: 78–86). Skladba *Kterak Židé mučili Boží tělo* je příkladem syntézy těchto dvou diskurzů. Ve střeoevropském kontextu tak mohla naše báseň, v době kdy byla zapsána do rukopisu, komunikovat např. s texty o velkém pražském pogromu roku 1389 (tři latinské prozaické verze *Passio Iudeorum Pragensium* a jedna latinská veršovaná [nejnovější edice všech textů viz IBID.; srov. RUBIN 1999: 135–140]) či s popisem vratlavského pobíjení Židů roku 1453 (KETRYŽSKÍ 1884: 1–5; SEMKOWITZ 1878: 785–789; srov. RUBIN 1999: 119–128), kdy byly obě události vyvolány údajným rouháním se eucharistií. Za pozornost stojí rovněž skutečnost, že jak v případě Pulkau roku 1338, tak i Prahy roku 1389 případly křesťanské Velikonoce a židovský Pesach na stejná data, což zvýšilo ritualizované napětí obou komunit, jež byly náchylnější k vzájemným střetům.

Takřka ve stejné době, kdy byla zapsána do muzejního rukopisu naše báseň, zaznamenal písař tzv. *Olomouckých povídek* dvě exemplá vztahující se k Židům (PETRŮ 1957: 23–26, 35–37; srov. D. SOUKUP 2010a,b). První olomoucké exemplum tematizující „Host Desecration Narrative“ je nadepsáno incipitem „Počíná se pravenie velmi pěkné, divné a hrozné o jednom židu, ješto tělo Božie přijímal u Veliký čtvrtek s věrnými křesťany, a co jest Pán Buoh skrze to divného učinil s tím židem.“ Předlohou této povídky je legenda o znesvěcené hostii, u níž Dvořák ve svém indexu motivických registů eviduje dva genetické typy: 1) legenda o hostii, jež zázračně krvácí a 2) legenda o hostii, jež se promění v dítě Ježíše (DVOŘÁK 1978: 93; srov. TUBACH 1969: č. 2 689; srov. D. SOUKUP 2010b: 8–12). Zatímco olomoucké exemplum představuje druhý a geneticky starší typ, báseň *Kterak Židé mučili Boží tělo* je dokladem syntézy obou typů. Narozdíl od olomouckého exemplá, které se věnuje především otázce nehodného přijímání oltářní svátosti, se v naší básni explicitně tematizuje rouhání Židů a fyzické ubližování eucharistii, tvrdí se v ní však zároveň, že se hostie transformovala do podoby děťátka.

Obě skladby vznikly pravděpodobně již ve 14. století, avšak v době svého zapsání (druhá půlka 15. století) získaly nový recepční rozměr. České země

zásadně teologicky poznamenané husitskou reformací posunuly totiž funkci editované skladby: zdůraznění eucharistického motivu a akcentované nárážky na heretiky, od kterých měli Židé konsekrovanou hostii získat, apologeticky hájila katolické pravověří proti husitství a jeho extremizovaným odnožím popírajícím transsubstanciační dogma. Je tedy nasnadě, že *Muzejní rukopis* vznikl v katolickém prostředí, jak napovídá i výběr textů hlásících se ke karlovské době, a že sloužil svému majiteli jako autoidentifikační předmět, kterým definoval svou příslušnost k římské církvi (zcela jistě tomu tak bylo u *Litoměřického rukopisu*). Nové významové rozpětí básně *Kterak Židé mučili Boží tělo* umocnilo navíc obvinění Židů z kolaborace s husity. Vzorovou kauzou, která mohla mít vliv i na recepci naší skladby, byla hromadná likvidace rakouských židovských obcí, tzv. Wiener Gesera, ve které byla roku 1421 židovská komunita nařčena jednak z profanace eucharistie, jednak ze spolčování s husity, a následně upálena.⁵⁰ Z uvedeného tedy vyplývá, že skladba může být vnímána i jako text polemický a apologetický.

5) Formální charakteristika

Jak již bylo výše naznačeno, také forma skladby *Kterak Židé mučili Boží tělo* funguje jako důležitý významotvorný prvek.⁵¹ V českém středověkém písemnictví se setkáme jen s malým počtem veršovaných textů, v nichž by vystupovali Židé. Jedním z nich je staročeské exemplum *O šenku a o židu z Ezopových bajek*, které vznikly pravděpodobně v letech 1342–1346 a zachovaly se v rukopisném *Sborníku hraběte Baworowského* z roku 1472. Nejedná se sice o text reflektující hanobení eucharistie, je však důležitým dokladem o diverzním hlasu středověké společnosti na obranu židovské menšiny proti bezpráví. Skladba zachycuje totiž příběh o ziskuchtivém dvořanu, který zabije Žida a je za tento zločin potrestán králem (PETRŮ 1999: 123–124, 287–308; srov. DVOŘÁK 1978: 95; latinská varianta viz FLAJŠHANS 1928: 184). Dominantní funkcí *Ezopových bajek* směřující k morálnímu formování vnímatele byla didaktičnost, kterou akcentovala její veršovaná forma. V době rozjitřených protizidovských nálad, které lze vnímat jako historickou konstantu, jde o vzácný doklad vědomé ochrany Židů, jejímž garantem měl být panovník.

Opomineme-li emotivní řeč knížecího komorníka z roku 1098 ostře kritizující židovské obyvatelstvo, jež kvůli křížáckým nepokojům hromadně opouš-

⁵⁰ V současnosti se této problematice u nás věnuje medievalista Petr Elbel, který vyslovil několik inspirativních hypotéz, jež vnášejí nové světlo do interpretace vídeňské gesery. Srov. přednáška konaná 6. 5. 2011 na HÚ FF MU v Brně: „Wiener Gesera: Likvidace rakouských Židů v letech 1420/21 a její souvislosti s husitskou revolucí“.

⁵¹ R. Jakobson řadí text k staročeským básním lyricko-epického druhu a tvrdí, že skladba *Od Božího těla* (tudíž i naše báseň) se vyznačuje vzácnou versologickou úchylnou, jelikož je psána desetislabičnými verši seskupenými v jednorýmová čtyřverší, což je útvar běžný v soubojích latinské poezii. Je-li Jakobsonův úsudek správný, potvrzovalo by to i naši domněnku o možné latinské předloze básně (srov. JAKOBSON 1934: 439–440).

tělo české knížectví, zkomponovanou děkanem svatovítské kapituly Kosmou († 1125) (BRETHOLZ 1923: 166; srov. BROD 1969: 82–83), musíme alespoň zmínit dva domácí latinské veršované texty, které tematizují profanaci eucharistie Židy a jsou s naší skladbou topologicky i formálně propojeny. Prvním z nich je báseň z kroniky zbraslavského opata Petra Žitavského († 1339) nacházející se za prozaickým textem popisujícím pobíjení Židů v Německu, jež bylo vedené tzv. Rintfleischem roku 1298⁵² a zapříčiněné údajným trýzněním hostie v Röttingenu (FIALA 1975: 103–104; RUBIN 1999: 48–57). Tato báseň je svého druhu pointou kronikářského záznamu, jeho morálním zhodnocením a zobecněním. Jak doložil Eduard Petrů, Petr Žitavský nezařazoval veršované partie do kroniky bez záměru a nahodile, podle okamžitého emocionálního stavu, ale s didaktickým, mravněvýchovným záměrem – ve verších je totiž skryto to, co by si měl čtenář z četby kroniky odnést (srov. PETRŮ 1996: 55–62).

Obdobnou funkci má i krátká latinsko-česká báseň, které prozatím nebylo badateli věnováno příliš pozornosti, vztahující se k pogromu roku 1389 s incipitem *M semel*, jež ve stručnosti shrnuje prozaické zprávy o této události a funguje jako zobecňující a díky veršované formě i snadno zapamatovatelné exemplum (či lépe historia) o perzekuci Židů v Praze (TRUHLÁŘ 1900: 295; STEINOVÁ 2010: 11). Existence veršovaných exemplů není v českém písemnictví ničím neobvyklým a jejich přítomnost lze doložit i v raněnovověké literatuře. Za zmínku zde stojí dvě veršovaná exempla, jež reprezentují barokní zpracování narativu o znesvěcených hostiích, která se nacházejí v katechismu *Křesťanské učení veršemi vyložené* sestaveném jezuitou Bedřichem Bridelem (KOPECKÝ 1999: 377–379). První z nich převypravuje pařížskou kauzu z roku 1290, druhé, jež má v českém písemnictví i své prozaické varianty, popisuje hanobení eucharistie, ke kterému údajně došlo v Prešpurku roku 1591 a na kterém se rovněž měli podílet Židé z Čech (srov. D. SOUKUP 2011).

Přihlédneme-li k výše zmíněným veršovaným skladbám, popřípadě k středověké poezii obecně, můžeme obdobné závěry aplikovat i na báseň *Kterak Židé mučili Boží tělo*. Také ona, přestože detailně popisuje události v Pulkau, časově i místně je zařazuje, a je dokonce nejinformovanějším textem o této kauze, není ve skutečnosti zprávou historiografickou, ale tíhne k funkci hagiograficko-kazatelské, respektive exemplové. Středověké básnictví má tendenci směřovat k obecným a trvalým jevům, vyzdvihoval nadčasovou rovinu, fungovat jako morální příklad a být do určité míry i životní normou. Tuto funkci potvrzuje i doxologický závěr našeho veršovaného eucharistického miráklu, který nesporně sloužil jako historické exemplum, sekundárně pak jako polemika s heretiky.

⁵² V kronice omylem uveden rok 1296.

Literatura

BARTOŠ, František Michálek

1926 *Soupis rukopisů Národního musea v Praze, Svazek I* (Praha: Melantrich), č. 1 336, s. 252–253

BLÁHOVÁ, Marie (ed.)

1987 *Kroniky doby Karla IV.* (Praha: Svoboda)

BRETHOLZ, Bertold (ed.)

1923 *Die Cronik der Böhmen des Cosmas von Prag*; in *Monumenta Germaniae Historica NS, Tomus II.* (Berlin: Wiedmannsche Buchhandlung)

BROD, Lev

1969 „První česká kronikář Kosmas o židech“; *Židovská ročenka na rok 5730* (Praha: Rada židovských náboženských obcí), s. 81–85

BRUGGER, Eveline – WIEDL, Birgit

2005 *Regesten zur Geschichte der Juden in Österreich im Mittelalter. Band 1: Von den Anfängen bis 1338* (Innsbruck/Wien/Bozen: Studien Verlag)

DOBNER, Gelasius (ed.)

1779 „De Corpore Christi“; in *Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita, Tomus IV.* (Praha: Mathias Glatz), s. 138–139

DVOŘÁK, Karel

1978 *Soupis staročeských exempel = Index exemplorum paleobohemicorum* (Praha: Univerzita Karlova)

FIALA, Zdeněk (ed.)

1975 *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae Regiae* (Praha: Svoboda)

FLAJŠHANS, Václav (ed.)

1928 „Exemplarius auctorum, liber exempla narrans a magistro Clareto de Solencia compilatus“; in *Klaret a jeho družina. Sv. II: Texty glosované* (Praha: Česká akademie věd a umění [Sbírka pramenů k poznání literárního života československého, skup. první, řada I, č. 1, sv. 2]), s. 184

GEBAUER, Jan (ed.)

1884 „Od Bozieho Tiela – Klasobraní po rukopisích XX“; *Listy filologické a paedagogické XI*, s. 305–308

HÖRING, Franz

2007 „Restaurování oltáře Boží krve z roku 1520 ve filiálním kostele Boží krve v Pulkau, Dolní Rakousko, v roce 2006“; in *Světelský oltář v kontextu pozdně gotického umění střední Evropy: sborník příspěvků přednesených na mezinárodním sympoziu konaném na zámku v Mikulově 20. a 21. června 2007* (Brno: Národní památkový ústav), s. 205–212

JAKOBSON, Roman

1934 „Verš staročeský“; in *Československá vlastivěda. Díl III. Jazyk* (Praha: Sfinx), s. 439–440

KOPECKÝ, Milan (ed.)

1999 Fridrich Bridel: *Básnické dílo* (Praha: Torst)

KETRZYŃSKI, Wojciech (ed.)

1884 „De persecutione Iudaeorum Vratislaviensium A. 1453“; in *Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski. Tom IV.* (Lwów: Nakl. Akademii Umiejętności), s. 1–5

LEHÁR, Jan (ed.)

1990 *Česká středověká lyrika* (Praha: Vyšehrad)

PETRŮ, Eduard

1996 „Literární hodnota Zbraslavské kroniky“; in idem: *Vzdálené hlasy: studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia)

PETRŮ, Eduard (ed.)

1957 *Olomoucké povídky: příspěvek ke studiu vývoje staročeské zábavné prózy* (Praha: SPN)
1999 *Ezopovy bajky, Katonova Dvojerší, Rada otce synovi* (Brno: Atlantis)

RUBIN, Miri

1999 *Gentile Tales: The Narrative Assault on Late Medieval Jews* (New Haven/London: Yale University Press)

SEMKOWITZ, Aleksander (ed.)

1878 „De expulsiōne Iudaeorum“; in *Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski. Tom III.* (Lwów: Nakl. Akademii Umiejętności), s. 785–789

SOUKUP, Jan

1907 „Bouře proti Židům v Čechách r. 1338“; *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná č. 4*, s. 1–8

SOUKUP, Daniel

2010a „Legenda o zpívajícím chlapci – Obraz Židů v Olomouckých povídkách“; *Vlastivědný věstník moravský* LXII, č. 1 (Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně), s. 29–46

2010b „Obraz Židů v Olomouckých povídkách – Dvě středověká protizidovská exempla“; in *Židé a Morava* (Kroměříž: Muzeum Kroměřížska), s. 7–20

2011 [v tisku] „Ikografie uzavřené společnosti: obrazový cyklus znesvěcení hostí Židy z Hostouně“; *Minulostí západočeského kraje* (Plzeň: Archiv města Plzně)

STEINOVÁ, Eva

2010 *Passio Iudeorum Pragensium: magisterská diplomová práce* (Brno: Ústav klasických studií FF MU)

SVOBODOVÁ, Milada

2000 „Několik poznámek k obsahu a osudům znovunalezeného Litoměřického rukopisu Pulkavovy kroniky“; *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 1999–2000, č. 16 (Praha: Národní knihovna ČR), s. 93–117

TRUHLÁŘ, Josef

1900 „Verše o bouři židovské v Praze r. 1389“; *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, s. 295

TUBACH, Frederic C.

1969 *Index Exemplorum: a Handbook of Medieval Religious Tales* (Helsinki: Academia scientiarum Fennica)

WATTENBACH, Wilhelm (ed.)

1851a *Continuatio Mellicensis*; in *Monumenta Germaniae Historica. Tom. IX.* (Hannover: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani), s. 512

1851b *Continuatio Novimontensis*, *ibid.*, s. 671

1851c *Annales Zwetlenses*, *ibid.*, s. 683

WIEDL, Birgit

2010 „Die angebliche Hostienschändung in Pulkau 1338 und ihre Rezeption in der christlichen und jüdischen Geschichtsschreibung“; *Medaon – Magazin für jüdisches Leben in Forschung und Bildung* IV, č. 6, s. 1–14